

Algının Kent Mekânına ve Mekânda Ayrışmaya Etkisinin Ölçülmesi, Adana Örneği

Yasemin ÇAKIRER ÖZSERVET

Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Haliç Kampüsü, İstanbul, Türkiye

Geliş Tarihi (Received) : 05.06.2013 - Kabul Tarihi (Accepted) : 16.07.2013

Özet

Mimarlık ve şehir planlama eğitimlerinde kentlerin sosyal boyutunun önemi vurgulandığı halde, uygulamada bu boyut çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Bu çalışma kentin sosyal boyutu kapsamında kentli varsılların varoş ve yoksulluk algılarının ölçülmesini amaçlamaktadır. Çalışmada Adana kenti örneklem alanında saha araştırmasına dayalı olmak üzere nicel ve nitel araştırma yöntemleri birlikte kurgulanmıştır. Saha araştırmasında nicel yöntemlerden anket uygulaması, nitel araştırma yöntemlerinden de gözlem notları ve yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinin veriyi olduğu gibi saklayıp sunabilen ve özgünlüğü ortaya çıkararak yapıyı, araştırmayı destekleyici olarak kullanılmıştır. Yapılan anket görüşmelerinde elde edilen sonuçlar, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerden ve gözlem notlarından derlenmiş olan verilerle birlikte değerlendirilmiştir. Sonuç olarak bu çalışmada görülmüştür ki, nicel yöntemlerin ihmal ettiği ya da ölçemediği veriler, nitel yöntemler sayesinde ölçülebilir ve görünür olmuştur. Anket verilerinden derlenen sonuçlara göre, varsılların varoş ve yoksullara yönelik algısında ve mekânsal ayrışma arasında küçük bir ilişki vardır. Diğer yandan, nitel araştırma bulguları sonuçlarına göre algıda yüksek düzeyde ayrışmanın var olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Algıda Mekânsal Ayrışma, Nitel araştırma yöntemleri, Adana, Varsıl.*

Measuring the Impact of Perceptions on Urban Space and Spatial Segregation, the Case of Adana

Though social aspects of cities have been emphasized in architecture and urban planning departments of universities, this perspective has been mostly ignored in practical life. This study aims to understand the measurement of city's well-off people's perceptions towards poor people in the context of social aspects of cities. The method of the study was designed based on the fieldwork in the city of Adana through merging quantitative and qualitative techniques. In the study, surveys were used as a part of quantitative technique and, observation notes and semi-structured in-depth interviews were used as examples of qualitative technique. Qualitative methods were particularly used to support the research in elaborating the unrevealed data of the quantitative research. These results from the survey research were evaluated together with in-depth interviews and observation notes. As a result, it was seen that the qualitative research enabled the study to reveal the unmeasured aspects of the quantitative results. In this study, it was argued that while survey data results allows us to make weak connections between spatial segregation and perception of the well-off people towards poor people, data gathered from in-depth interviews' findings illustrates a high variation in the perceptions of the well-off people in Adana.

Key Words: Spatial segregation in perception, qualitative research methods, Adana, the well-off people

İletişim Yazarı (Correspondence): Yasemin ÇAKIRER ÖZSERVET e-posta (e-mail): yozservet@fsm.edu.tr

ISSN : 2147 - 6683

©2013 Hasan Kalyoncu Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi

GİRİŞ

Kentlerin hızlı bir şekilde kalabalıklaşması ve ardından yaşam koşullarındaki gerileme, mekânda sosyal sınıfların ayrışmasına yol açabilmektedir. Günümüzde gelir grupları arasında gelirden aldıkları pay bakımından, önce ekonomik sonra sosyal uçurumlar yaşanmaktadır. Kentlerin, gittikçe sağlıksız bir şekilde kalabalıklaşmasıyla bağlantılı olarak yaşam koşullarının gerilemesi, sosyal sınıf farklılıklarının mekânda ayrılaşmaya yol açması ve bu alanların kentsel gerilim bölgelerine dönüşmesi gibi sonuçlar söz konusu olmaktadır. 1980'lerden itibaren yaşanan toplumsal dönüşümlerin sonucunda, tüm bu sorunlar dünyanın değişik kentlerinde hızla yayılmış ve neredeyse kronikleşmiştir. Mekânsal ayrışma ve artan yoksullaşmanın da etkisiyle kentlerde yoğun bir dışlanmışlar kalabalığı da ortaya çıkmıştır.

Mekân toplumsal olarak üretilmektedir ve bu toplumsal üretimde sınıfların birbirlerini algılama biçimleri ve sınıflar arası çatışma mekânın üretiminin biçimini belirler. Kentsel yaşamın hızı, kentin dağınıklığı ve büyüklüğüne rağmen, kent farklı sınıfların karşı karşıya gelmesinin zor olduğu bir yapıda bulunmaktadır (Akbal 1999). Günümüzde, bir uçta varsıllar, öteki uçta ise yoksullar olmak üzere var olan kutuplaşma giderek artmaktadır. Toplumsal ve mekânsal ayrılaşma (segregasyon) günümüz kentlerinin önemli bir niteliği haline gelmiştir. Her ikisi de, geniş/hakim kültürden ayrılıp birer yan kültür oluşturmuş gibidir. Orhan Türkdoğan'ın deyişiyle, *"Birinin mezarı Karacaahmet, diğerinin Aşiyân olacak şekilde birbirlerinden kopmuş olan"* varsıllar ve yoksullar, giderek kendi içlerine kapanarak kendi gettolarını oluşturmaktadır (Türkdoğan 1996).

Mekânsal farklılaşmayla ilgili toplumbilimsel açıklamalar irdelendiğinde, genel olarak benzer insanların birbirlerine yakın yaşamaktan hoşlandıkları ya da birbirine yakın yaşadıkları yönündedir. Bu tespit ayrışmanın hep var olageldiğini gösterse de, son dönemlerde sınıfların daha keskin çizildiğini görmek mümkündür. Calderia'nın Sao Paulo kenti örneğinde incelediği gibi, artık kentlerde, mekânsal ayrılaşmayı izole edebilecek olan kamusal mekân bireysel kullanımlara terk edilmiş ve bu mekânın ortak/genel kullanım gibi ideallerle bağlantısı kalmamıştır. Yeni ideale göre, toplumsal gruplar homojen adacıklarda yaşamakta, kendilerinden farklı gördükleri ve etkileşimlerinin giderek koptuğu gruplardan uzak durmaktadır (Caldeira 1999). Aslında, insanın 'ben' ile 'kendi' arasındaki ilişkisi 'başkasıyla' (öteki ile) 'kendisi' arasındaki ilişkisiyle birlikte var olagelmıştır. Öyle ki, kendini tanımladığında ötekini, ötekini tanımladığında da kendini tanımlamıştır. Burada önemli olan günümüzde bu tanımlamanın aynılık değil farklılık üzerine inşa edilmiş, ayırt edici bir tanımlama olduğudur (Demir 1998).

Yoksullarla varsılların yüz yüze gelmesini engelleyen yalıtma stratejisi, sadece varsılı yoksuldan ayırmakla da kalmıyor, varsılı da kendi içinde homojen gruplara ayırabilmektedir. Artık birbirlerinden kesin farklarla ayrılan yaşam biçimleri üst ve orta sınıfların yeni yerleşimleri olmuş durumdadır (Öncü 1999). Şu an varsıl kesimin içinde yaşadığı durum, yıllardır yaşadığı ortamı, tanıdıklarını, dostlarını ve komşularını sırf sosyo-ekonomik yapı olarak homojen bir yerleşime geçmek gibi bir amaçla terk etme eğiliminde olmasıdır. Her ne kadar yeni mekânlarındaki komşularını tanımasa da, yeni mekânındaki grupların kendilerine statü ve gelir gibi yönlerden benzemesinin yeterli görülmesi, bu taşınmanın ilginç ve önemli yanlarından birisidir. Bu tarz yaşamlar, sadece kentsel mekânı değil, toplumsal değerleri ve bireysel düşünüş biçimini de dönüştürmektedir.

Toplumsal ilişkilerde, bireylerin veya grupların birbirlerini algılayış biçimleri büyük bir önem arz etmektedir. Algı da geçmiş yaşantılar, deneyimler oldukça önemlidir. Algılama, bireyin zihinsel kuruluşu, geçmişte yaşadıkları ve pek çok içsel faktörden etkilenmektedir (Aydın, 2004; Ömeroğlu ve Kandır, 2005). Algının altyapısını oluşturan etmenlerden sosyal değerler ve tutum kavramları da önemlidir. Değerler, bireyin tutumunun da temel yapısını oluşturmaktadırlar (Özgüven 1994). Algı konusunun çalışmada irdelenişi, tüm davranışları saptamada oynadığı

rolden dolayıdır. Görme, işitme ve diğer duyuların çokluğundan dolayı, algı konusu güç ve karmaşık bir konudur (Avant ve Helson, 1990). 1944'te Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından "herhangi bir yerde yoksulluk, her yerde refah için bir tehlike oluşturur" görüşü, refah içinde olanların yoksulluğa dair kaygılarını güzel ifade etmektedir.

Varsıllarda, yoksullara yönelik var olan algı, daha çok bütüne yöneliktir. Bir başka ifade ile varsılların yoksullara bireysel olarak takındıkları tutumlarından ziyade; varsılın zihninde algılayıp dışladığı şey, yoksulların geneli olduğu söylenilebilir. İki grubun da birbirini algılayış tarzı daha çok biz ve ötekiler şeklindedir. Varsıl kesimin, yoksulları 'hak yoksunu, haklara ulaşabilmede talepkâr olamayan' şeklinde görme eğilimi de ağır basmaktadır. Bu algı, varsıl kesimin konumuna ve statüsüne sosyal bir güç de katmaktadır. Simmel (2000), metropolde yaşayan insanların etraflarından zihinlerine çok fazla uyarıcının geldiğinden ve bu uyarılmaların zararlı etkilerinden kurtulmak üzere kendilerine has korumalı bir zihinsel yapı geliştirdiklerinden bahseder (Weber ve diğ., 2000). Korumalı yapının daha çok varsıllarda olduğunu iddia etmenin nedeni ise, metropol insanı olmanın kentlerde daha çok varsıllara atfedebileceği fikrine dayanır. Varsıllar da bu noktada, yoksullarla temsil edilen kentin kalabalık kullanıcılarından gelebilecek olası uyarmalara karşı öncelikle zihinlerinde algısal bir koruma planı geliştirmektedir.

Bu çalışmanın amacı, kentlerde sınıf ve statüsü bakımından üst grupta bulunan varsıl kesimin, hızla yoksullaşan ve sosyal-ekonomik alanlardan hızla dışlanan (yoksul ve varoş) kesimi algılama biçimleri ve tutumlarını ölçmede iki farklı sosyal araştırma yönteminin birbirlerini destekleyici olarak kullanılmasını değerlendirmektir. Ayrıca, hem nicel hem de nitel araştırma yöntemleri denenerek varsılların tutumlarını ve mekânsal ayrılaşmadaki rollerini betimlemek ve böylece kentin sosyal boyutuna yönelik ileride yapılacak çalışmalara yol gösterici bir yöntem önerisi sunmak ta hedeflenmiştir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışma, iki farklı yöntem üzerinden kentte varsıl kesimin yoksul kesimi dışlamaya yönelik eğiliminin olup olmadığının tespit edilmesi ve varsa bu eğilimlerin mekânsal anlamda izlerinin yakalanması üzerine odaklanmaktadır. 2002 yılı yaz aylarında Adana kentinde toplam 225 varsıl aile ile nicel araştırma yöntemi olarak anket uygulaması yapmak amacıyla görüşülmüştür. Ancak, varsılların sadece 189'u sorulara sağlıklı bir şekilde cevap vermişlerdir. Anket uygulaması kartopu örnekleme yöntemiyle ilerlemiştir. Nitel araştırma yöntemi uygulaması hem anket uygulaması sırasında hem de mekânsal gözlemlerle birlikte tutulan gözlem notlarından meydana gelmektedir. Bununla birlikte 2004 yılı kış aylarında 10 varsıl aile ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları, birbiriyle ilişkili olarak değerlendirilerek nicel araştırmanın yetersiz kaldığı konular nitel araştırma bulgularıyla tamamlanmıştır.

Adana kenti varsıllarının genel yapısı, varsıl kesimin yoksul ve varoş kesime yönelik algı ve tutumları ve bunun mekânsal ayrılaşmaya yansımaları verileri, nicel olarak SPSS istatistik değerlendirme programı aracılığıyla değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu nicel araştırmanın ertesinde ise varsıl ve kilit isim olabilecek kişilerle de derinlemesine görüşmeler yapılarak bu görüşme ve gözlem notları içerik çözümlemesi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Kentteki varsıl kesim, gelir düzeyi, araç ve gayrimenkul sahipliği ve mesleki statüsüne göre değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Çalışmada, 2002 yılında aylık geliri 2 milyar Türk Lirası ve üzeri olan¹ en az bir ev, bir otomobil sahibi ve işyeri sahibi ya da çalıştığı yerde üst düzey konumda bulunanlar varsıl kesim olarak değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

¹ 2002 yılı brüt asgari ücreti 222 milyon Türk Lirasıdır. Araştırmada, aylık asgari ücretin ortalama 10 katı kadar gelire sahip olanları yani 2 milyar Türk Lirası ve üzeri gelir sahipleri varsıl olarak nitelendiğinden, bugün için bu değer en az 8.000 - 9.000 Türk Lirası arası bir aylık gelire karşılık gelmektedir.

Anket yapılacak bölge seçiminde; Adana Büyükşehir Belediyesi ve İlçe Belediyeleri, Ticaret ve Sanayi Odaları ve Türkiye İstatistik Kurumu Adana İl Müdürlüğü'nden edinilen verilerden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler ışığında, belirli ticari merkezlere, bölgelere, villa ve lüks konut bölgelerine, özel sitelere, sanayi kuruluşları ile anket görüşmeleri yapılmıştır (Çakırer, 2004). Anket tekniği değerlendirme açısından pratik yarar sağlayacağı ve somut sonuçlara ulaştırma kolaylığı açısından tercih edilmiştir. Anket soruları varsıl kesimlerle yapılan ön görüşme ve gözlemler sonucunda olgunlaştırılmıştır. Ankette sorular açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşmakta, yargıları belirleyici sorular cevaplama kolaylığı açısından öncelikli sırada, durum belirleyici sorular ve gelir durumuna ilişkin sorular ise varsıl kesimin cevaplamadaki tedirginlikleri düşünülerek görüşmenin son bölümünde bulunması tercih edilmiştir. Anket görüşme soruları daha çok davranış, tutum ve görüş sorularından oluşmaktadır. Tutumları irdelerken özellikle, alınan cevapların kontrol edilebilmesi açısından sınıma sorularına yer verilmiştir. Sınıma soruları sayesinde katılımcıların cevaplarındaki tutarsızlıkların bulunması hedeflenmiştir. Değerlendirme aşamasında, ankette kullanılan açık uçlu soruların cevapları gruplandırılmıştır. Tutumun yönü, derecesi ve yoğunluğu, tutum ölçmede oldukça önemlidir. Bu araştırmada da, tutumun yönü, yani tutumdan hoşlanma, hoşlanmama gibi duygusal nitelikler göz önüne alınmış ve 'katılıyorum', 'katılmıyorum' gibi seçeneklere yer verilmiştir. Bu sorularda tutumun derecesi de, 'kesinlikle katılmıyorum'dan 'kesinlikle katılıyorum'a doğru Beşli Likert Tutum Ölçeği ile sağlanmıştır. Anket görüşmelerinin ardından değerlendirmeye dönük veri girişi yapılmıştır. Veri girişinin ardından oransal sonuçlar alınmış ve "ki-kare" (Chi Square) testi uygulanmıştır. Ki-kare analizi sayesinde, aralarında anlamlı ilişkilerin bulunacağı yargılar çaprazlanmıştır. Bu testin dışında bazı cevapların değerlendirilmesinde yorumlamayı kolaylaştıran, 'ortalama' değerler ve grubun cevaplarının homojen mi heterojen mi dağıldığını gösteren 'standart sapma' değerleri alınmıştır.

Nitel araştırmalarda veri toplama aşaması, aynı zamanda gelişen, değişen ve sürekli yenilenen bir süreçte gitmek durumundadır. Bu çalışmada da, çalışmanın ilk aşaması olan nicel araştırma sürecinde edinilen veriler sürekli nitel araştırma yöntemleri ile sınanmıştır. Saha araştırmasında varsıl kesimle özellikle varsılıklarını vurgulayarak diyaloga geçmek ve kendilerinden bilgi almak oldukça güç olmuştur. Katılımcılara görüşme kapsamında yöneltilen gelir durumu ve gayrimenkul sahipliği sorularının önemli bir bölümünde sağlıklı cevap alınamamıştır. Karşılaşılan bu durum araştırma için önemli bir sınırlılık olarak değerlendirilmektedir. Derinlemesine görüşme ya da alan çalışması günlüğü oluşturarak gözlem notları da bu tarz araştırmalarda vurgulanması, araştırmanın sağlıklı ve güvenilir sonuçlara ulaşmasını sağlayacaktır. Araştırmada saha çalışması dışında edinilen bilgiler ışığında, kentin tarihi ile varsıl kesimin gelişiminin, birlikte ele alınması yararlı olacağı düşünülerek çeşitli görüşmeler de yapılmıştır.

Algıdaki Ayrışma ve Mekâna Yönlenmesi

Seyhan nehri Adana kentini fiziki olarak ikiye bölmektedir. Kenti oluşturan iki merkez ilçeden, Yüreğir ilçesi nehrin doğusunda, Seyhan ilçesi ise nehrin batısında yer almaktadır. Ülkenin genel yapısına ters düşmeyecek şekilde, Adana kentinde de kentin doğusu (Yüreğir) ve batısı (Seyhan) arasında sosyo-ekonomik gelişmişlik farkı mevcuttur. Seyhan İlçesi içerisinde de kuzey ve güney kesim arasında aynı gelişmişlik farkı mevcuttur (Çakırer, 2004). Birbirinden 20 dakikalık yürüme mesafesinde bulunan bu bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farkının dönemin ilçe internet adreslerinde vurgulanması oldukça dikkat çekicidir (Çakırer, 2006).

Seyhan ilçesindeki konut alanları, (özellikle kuzey kesim dikkate alınır) apartman yapılaşması ve bazı yerlerde villa bölgeleri olmak üzere, kira ve satın alma gücü olarak daha çok orta ve üst gelir grubuna hitap eder düzeyde ve kalitededir. Seyhan İlçesinin güney kesimleri ise Yüreğir ilçesindeki yapılaşmaya benzer nitelikler göstermektedir. Yüreğir ilçesindeki konut alanları ise,

gecekonduların devamı niteliğinde ve bireysel çabalara dayanan çevre kalitesi düşük ve altyapısı eksik yapılaşmalardır. Varoş niteliği gösterebilecek çoğu yapılaşma, Yüreğir ilçesi içerisinde yer almaktadır. Bu noktadan bakıldığında Seyhan Nehri'nin kenti sadece fiziksel olarak değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik gelişmişlik olarak da ikiye böldüğü söylenebilir.

Yüreğir bölgesi genellikle, 1950'li yıllarda gelip kente yerleşen göçmenlerin çoğunlukta olduğu ve düşük gelir grubunun yerleştiği bir bölge karakterine sahiptir. Seyhan bölgesi ise orta ve üst gelir grubunun yer seçtiği bölgedir. 1992 yılında onaylanan "Adana Kuzey Bölgesi İlave Revizyon Nazım İmar Planı" ile bu gelişme ivme kazanmış ve bu bölge 'Yeni Adana' simgesiyle cazip hale getirilmiştir. Sosyal donatı tesislerinin kentin iki ilçesi arasında dengesiz bir dağılım gösterdiğini söylemek mümkündür. Hane halkı büyüklükleri karşılaştırıldığında iki merkez ilçe arasındaki farklılığı net olarak okunabilmektedir. Yüreğir ilçesi daha kırsal bir karakter gösterirken, Seyhan ilçesi Yüreğir'e oranla daha kentsel hane büyüklüğüne sahiptir.

1948, 1954, 1960 ve 1970 yıllarında gerçekleştirilen planlar; kentteki nüfus gelişmesini yakalayamamış ve Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde yapılan "Çukurova Kalkınma Planı" da uygulamada başarılı olamamıştır. Yapılan plan çalışmaları gelişmeyi öngörürken, aynı zamanda Adana kentinin makroformunun bozulmasına da sebep olmuştur. 1970'lerden sonra, Adana kentinde de birbirinden çok farklı sosyal sınıflar iç içe yaşamaya ve aynı kentsel alanı paylaşmaya başlarken; kentin iki ayrı köşesinde derin bir gelir farklılığının görülmesi oldukça dikkat çekicidir. İşsizlik en önemli toplumsal problem olarak gün geçtikçe artan düzeyini ve etkisini belirgin bir biçimde göstermiştir. Çevreden gelen işgücü akını, gecekondulaşma sürecini de beraberinde getirmiştir. Yeterli imarlı konut alanı bulamayan kesim için gecekondu yapımı kaçınılmaz olmuştur. Ticaret ve diğer hizmet sektörleri dışındaki çalışma alanları, E-5 aksı üzerinde yer seçmesine bağlı olarak gecekondulaşma daha çok bu civarda gerçekleşmiştir. 1980'li yıllarla birlikte konut açığı konusuna yeni yapılaşma hamleleriyle karşılık verilmeye çalışılmıştır. Tabii bu süreç Adana kentinin spekülâtif konut gelişimine destek olarak sağlıksız kentsel çevrelerin oluşumuna da katkı sağlamıştır. Nazım plan kararlarıyla sürekli yapılaşma yoğunluğu artırılmış ve açık-yeşil alanların olmadığı sağlıksız konut çevreleri oluşmaya başlamıştır. Kentin yerleşimi imar planlarıyla kuzeye yönlendirilse de, kente göçle gelenlerin alım gücüne uygun ve yerleşime hazır kuzeyde alan bulunamadığından, yerleşim daha çok kentin güneyinde ve çeperinde gelişme göstermiştir. 1990'lı yıllar; Adana Sanayi Odası Başkanı Ümit Özgümüş'ün 2004'te ifade ettiği üzere "1 günde 50-60 hanenin birden kurulduğu" dönemlerdir. Bu süreçte kentsel planların hedeflemediği, ancak gidişatına ivme kazandırdığı bir kentsel yarılma da meydana gelmiştir. Adana kenti, eski kent makroformunun etrafında şekillenen Yüreğir konut alanlarıyla ve yeni yapılaşmanın yoğunlukta olduğu Seyhan konut alanlarının sosyolojik yapı farklılığı sorunuyla karşı karşıya kalmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Sosyal içerikli araştırmalarda, genel yerine yerel bilgi ve yerel pratiğin incelenmesi ve elde edilen sonuçların o yerele özgü ve özgün ortamında değerlendirilmesi oldukça önemli bir noktadır. Gündelik hayatın içinde karmaşık, çoklu ilişkiler içeren birçok sosyal olgular bulunmaktadır. Bu olguları basitleştirerek, genelleyen nicel araştırma yöntemleri, olguları anlamaktan uzak ve farklılıklarını, içerdikleri ayrıntıları açıklamakta da güçsüz kalmaktadır. Geleneksel tümdengelim yöntemlerin birçok hatalar verdiği bilinen bir gerçektir. Sosyal araştırmaların hataların en aza indirgenmesi, araştırmacının daha çok tümevarımcı stratejilerle oluşturulması gereğine işaret eder. Kuramlardan başlamak veya onları test etmek yerine, kuramdan bağımsız olmayan ancak daha çok uygulamadan kurama doğru bir yol izlemek, tümdengelim yöntemlerin olası hatalarına karşı büyük bir önlemdir. Nitel araştırma yöntemi, çoğunlukla tümevarımcı bir yöntem olarak görülmektedir. Ancak, nitel araştırmacının hem tümdengelim hem de tümevarım yöntemleriyle yapılabileceğini söyleyenler (Daly, 2007; Mayring,

2000) olduğu gibi her iki yöntemi ortak kullanan araştırmaların da nitel araştırmalar olduğunu (Daly, 2007) ifade eden araştırmalara rastlamak mümkündür.

Saha araştırması anket görüşmeleri sonucunda varsıllar arasında kendini varlıklı hissetme durumu, aylık gelir olarak en yükseği işaretleyenlerin arasında daha yüksektir. Anket sonucunda varsıllar tarafından yoksul kesim genel olarak, ekonomik yapıyla ve bazı sosyal bulgularla tanımlamakta, etnik ve kültürel yapıyla veya mekânla pek ilişkilendirilmemektedir. Ortalama değerlerine baktığımızda 'kesinlikle katılıyorum'a yönelik bir katılma durumu vardır. Varsıl bu noktada, yüksek oranda ekonomik orijinli bir bakışla yoksulu tanımlamaktadır (Çizelge 1). Varsıl kesim; yoksul insanları genel ifadelerle pek tanımlamak istememektedir. Grubun yaklaşık üçte birinin yoksul insanı suçla ilişkilendirmesine rağmen; 'yoksulun ahlaki hassasiyeti azdır' yargısına katılmamış olmaları ilginçtir. Varsıl kesim, 'suç işlemeye eğilimli olma' yargısını yoksul insan için; 'ahlaki hassasiyeti azdır' yargısına oranla daha ılımlı bulmuş olabilir. Yargılara verilen cevaplar, varsılların zihinlerindeki çelişkiyi ifade etmektedir.

Çizelge 1. Yoksul kimseyi tanımlayan yargılara katılım durumu (%)

Yargı	1	2	3	4	5
Asgari ücretle geçinmeye çalışan yoksuldur.	1,1	2,7	1,1	29,9	65,2
Şehrin eski merkezinde oturanlar yoksuldur.	15,3	58,2	12,2	11,6	2,6
Şehrin dışarısında oturanlar yoksuldur.	11,7	60,6	9,6	14,4	3,7
Kalitesi düşük apartmanlarda oturanlar yoksuldur.	8,5	56,1	11,6	16,4	7,4
Bakımsız çevrede oturanlar yoksuldur.	8,0	44,4	11,2	28,9	7,5
Yoksul insan, azimlidir, çalışkandır.	8,0	42,8	21,9	20,3	7,0
Yoksul, suç işlemeye eğilimlidir.	9,1	39,6	12,8	30,5	8,0
Yoksul insanda ahlaki hassasiyet azdır.	19,7	55,3	9,6	13,3	2,1
Yoksulluk arttığından, çevreye verilen zarar artmıştır	5,3	21,9	7,5	48,1	17,1
Yoksul insan, daha mütevazı, daha saygılıdır.	2,1	26,2	26,7	37,4	7,5

[1] Kesinlikle katılmıyorum [2] Katılmıyorum [3] Kararsızım [4] Katılıyorum [5] Kesinlikle katılıyorum

Yoksulların hem çevreye zarar verdiğine hem de toplumsal hayatta daha saygılı olduğuna benzer oranda ortak görüş ortaya çıkmaktadır. Ancak 'daha saygılıdır' ifadesi için, kararsızların sayısı da epey yüksektir. Bu durum, anket uygulamasının bu çalışmada zorlandığı noktalardan birisidir. "Yoksulluk arttığından çevreye verilen zarar da artmıştır" yargısına katılma oranı; gelir durumu 10 milyar ve üzerinde olduğunda %89'lara çıkmaktadır. Gelir durumu ile yargıya katılma oranı arasında bir doğrusal bir ilişki vardır. Varoş algısı konusunda, yargılar yoksulluk tanımıyla ve yoksulluğa ilişkin yargılarla benzeştikten; varsılın zihninde varoşla yoksulluğun iç içe geçmiş kavramlar olduğu söylenebilir. Yoksulun mekânsal bir referansla tanımlanmasına yönelik yargılarda ise, daha çok katılmama durumuyla kararsızlık durumu arasında cevaplar dikkati çekmektedir (Çizelge 2). Bu yoksulun mekânsal tarifinin zihinlerde net olarak oluşmamış olduğu anlamına gelebilir. "Yoksulun yaşadığı mahallelerde genellikle pek varsıl bulunmaz" yargısına grubun geneli katılmaktadır.

Çizelge 2. Yoksul ve mekân ilişkisine dair varsıllarda algı durumu (%)

Yargı	1	2	3	4	5
Yoksulun yaşadığı mahallelerde genellikle pek varsıl bulunmaz	3,7	27,3	5,3	48,7	15,0
Bana göre de varsılla yoksul aynı mahallelerde oturmalıdır	18,3	48,4	11,8	15,1	6,5
Bence yoksulla varsıl bir arada yaşarsa daha iyi olur.	6,6	16,9	22,3	39,8	14,5
Yaşadığımız mekânlarda, yoksullardan gelebilecek tehlikelere karşı güvenlik sistemi artırılmalıdır	8,6	45,4	17,8	22,2	5,9
Yoksullarla aynı mekânda yaşamak istemem çünkü onlarla kültürlerimiz, eğitim düzeylerimiz çok farklı	16,1	51,1	8,6	19,9	4,3
Yoksullarla aynı mekânda yaşamak istemem. Çünkü şiddetle iç içeler, bana kaygı veriyorlar	12,8	43,3	15,0	23,0	5,9
Yoksullarla aynı mekânda yaşamak istemem. Çünkü yoksulun olduğu yerlere kentsel hizmet de pek gitmez	6,4	32,6	12,8	37,4	10,7
Yoksullarla aynı mekânda yaşamak istemem. Çünkü tüketim alışkanlıklarımız çok farklı	11,3	42,5	13,4	26,9	5,9

[1] Kesinlikle katılmıyorum [2] Katılmıyorum [3] Kararsızım [4] Katılıyorum [5] Kesinlikle katılıyorum

“Yoksulların sıklıkla gidebileceği mekânların, evimin yakınında bulunmasını istemem” yargısına, yaşanan bölge itibariyle, en çok katılım, Yüreğir bölgesindeki varsıllardan gelmiştir. Bu sonuç, Yüreğir varsıl bölgesinin ortak mekânları yoksulla en çok paylaşan bölge olması itibariyle oldukça önemlidir. “Yoksulla varsıl bir arada yaşarsa daha iyi olur” yargısına %100'lük bir oranla aylık geliri 10 milyar ve üzeri olanlar kesinlikle katılmamaktadır. Yoksulla bir arada yaşamak istememe nedeni olarak ise, en çok kentsel hizmetlerin o bölgeye gitmeyeceği kaygısı neticesinde bir katılım görmüştür. Adana kentinin kuzeye yönelmesini sağlayan ve adına ‘Yeni Adana’ denilen ve kentsel hizmet bakımından daha gelişmiş kuzey konut bölgesinin, yoksulla varsılı birbirinden ayırt ettiği gibi zihinlerde de, bu algı yerleşmiştir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Yoksullarla varsılların ayrı yaşama nedenlerine yönelik yargılar (%)

Yargı	1	2	3	4	5
Kentte varsılla yoksulun ayrı yaşamasının nedeni, planlama hatalarıdır.	9,3	31,7	15,8	32,2	10,9
Yoksullarla bir arada yaşayamamızın nedeni, bencilliğimizdir.	2,7	36,6	11,3	34,4	15,1
Açgözlülüğümüz ve tüketim hırsımızdan ötürü yoksulla bir arada yaşayamayız.	7,0	42,5	13,4	25,8	11,3
Varoşluların yoksulların dünyasını anlayamadığımızdan onları dışlıyoruz.	5,4	25,9	15,1	36,2	17,3

[1] Kesinlikle katılmıyorum [2] Katılmıyorum [3] Kararsızım [4] Katılıyorum [5] Kesinlikle katılıyorum

Varsıllarla yoksulların bir arada yaşayamamasının psiko-sosyal nedenlerine yönelik olarak ise, varsıllar, modern dünyadaki bireyselleşme ve sadece kendini düşünme durumunun kendilerinde de olduğuna ve ayrı yaşama nedenlerinin bencillikten olduğuna yarı yarıya (yaklaşık %50) oranında katılmaktadır. Açgözlülük ve tüketim hırsından ötürü ayrı yaşadıklarını düşünenler ise, bir öncekine oranla daha az kabul görmüştür. Yaşadıkları mekânları seçmelerinde etki eden dışsal nedenleri hakkında yapılan irdilemede, oturduğu mahalleyi seçme nedeninin, gelir düzeyine uygun olarak hazırlanmış bir ortam olarak görenler %70,4'lük oranda ve kentsel hizmetlere kolay ulaştığı için burayı seçenler ise % 61'lik orandadır. Yaşadıkları bölgeyi seçmede etki eden psiko-sosyal nedenler içinde en çok katılımı, komşularla ortak yönlerin olması toplamda % 60,9'lük oranla kabul almaktadır. “Kentın kalabalığından uzak olduğu için burada oturuyorum” ile “yaşanan bölge” karşılaştırıldığında %70 oranı ile en çok Yüreğir bölgesindeki varsıllardan katılmıştır. Bu bölge Yüreğir ilçesinin en sakin bölgesidir (Çizelge 4).

Çizelge 4. Varsılın yer seçim nedenlerine yönelik yargılara cevaplar

Yargı	1	2	3	4	5
Gelir düzeyime uygun bir yer olduğu için burada oturuyorum.	2,2	18,8	8,6	54,3	16,1
Hizmetlere kolay ulaştığım için burada oturuyorum.	2,7	26,5	9,7	45,9	15,1
Oturduğum mahalleyi seçme nedenim, komşularımla ortak yönlerimin çok olmasıdır.	3,8	25,0	10,3	46,2	14,7
Kentin kalabalığından uzak olduğu için burada oturuyorum.	3,3	35,3	8,2	38,0	15,2
Varoşlulardan uzak olduğu için burada oturuyorum.	7,6	48,6	11,4	25,4	7,0

[1] Kesinlikle katılmıyorum [2] Katılmıyorum [3] Kararsızım [4] Katılıyorum [5] Kesinlikle katılıyorum

Derinlemesine Görüşmeler ve Gözlem Notları Bulguları

Alan çalışmasının ilk aşaması olan anket uygulaması sırasında varsılların, gelir durumları vurgulanarak anket yapılmak durumunda olduğundan, Adana varsılının gelirini bildirme konusunda da buna paralel olarak tedirginliğinin olduğu en önemli gözlemdir. Derinlemesine görüşme yoluyla bilgi edinilen varsıllarda ise; görüşme sırasında özellikle kendilerinin varsıllıkları vurgulanmadığından ve mali durumları ile ilgili herhangi bir şey sorulmadığından, varsıllardan bahsedilirken oldukça rahat tavırlar sergilemişlerdir. Samimi bir atmosferde geçen görüşmelerin sonucunda alan çalışmasından elde edilen bulgulardan biraz farklı bir tablo ortaya çıkmıştır.

Derinlemesine görüşmeler ışığında; varsılların Adana kentinin kendi gelişme kurgusundan ötürü İstanbul'dan biraz farklı bir mekânsal ayrılaşma eğilimine sahip olduğu söylenebilir. Çünkü Rifat Balı (1999)'ya göre, İstanbul'un üst sınıfları, 1980'lerden itibaren, kenti, belirli mekânlardan

ibaret eşsiz güzelliğiyle arada bir seyredip tekrar kilitli mekânlarına geri dönecekleri “açık hava müzesi” olarak algılamaya başlamıştır. Böylesi bir algı henüz Adana kentinde gözlenmemiştir.

Ayşe Öncü (1999)'ye göre, 1980'lerle birlikte mekânsal ayrılaşmanın izleri ilk kez İstanbul'da görülmeye başlanmıştır. İstanbul'da üst ve orta sınıf, sağlıklı ve temiz bir yaşam-çevre özlemiyle şehri terk ederek, kent çeperlerinde 'ayrıcılık alanlara' doğru kaçmaya başlamıştır. Adana kentindeki varsıllar; kentteki yerleşim konumlarından ötürü; hâlihazırda toplumun alt kesimini simgeleyen yoksullar ve varoşlulardan ayrı yaşamaktadır. Yoksuldan kaçmaya yönelik özel bir çabaya ihtiyaç duymamışlardır. Ancak sayıca az ve çok varlıklı olan varsılların, kentin en prestijli noktaları olan baraj bölgesine yakın kuzey Seyhan civarını son dönemlerde tercih etmeleri, kendi varıl grupları içerisinde de katmanlaşma ve ayrılaşma olduğuna işaret etmektedir. Bu tercihte de; 15-20 konutu geçmeyecek kadar, kapsamı dar bir yerleşme kriteri esas alınmıştır. Kapsamının dar olmasının nedeni, kentin yoğun göç alan yapısından, kalabalık ve karmaşık yapısından sıyrılmak ve daha homojen ve tanınabilir/tanımlanabilir bir yaşama ortamı kurabilmektir.

Yapılan görüşmelerde görüşme yapılan kişiler olabildiğince farklı alanlarda çalışan, siyasi görüşleri farklı olan kişilerden seçilmeye çalışılmıştır. Görüşmeler çerçeve sorularına göre şekillenmiş ve sonuçlar şu başlıklar altında değerlendirmeye tabi tutulmuştur: Kendi kelimeleriyle Adana kenti, Varsılların gündelik mekân kullanımları, Yüreğir ve Seyhan ilçesi ile olan ilişki düzeyleri, mekânsal kullanımları, kente gelen göçün yapısı, sonuçları ve bu göçün nasıl durdurulabileceğine dair düşünceleri, yoksullarla karşılaştıkları yerler, kentteki yoksulluk bölgeleri ve asla oturmayacakları bölgeler, kentsel gerilim, suç olgusu ve güvenlik kaygıları, mevcuttaki varıl yerleşim alanları ve kentin en prestijli noktalarının neresi olduğu, hayallerindeki yaşama mekânı ve en son kentlerinde mekânsal bir ayrılaşmanın olup olmadığıdır.

Derinlemesine görüşmeler sonucunda algının mekânla ilişkisine dair çok veri sağlanmıştır. “Adana'da asla oturmam denilen bölgeler” sorusuna cevap verenleri üzerinden ve anket uygulaması sırasındaki gözlem notları üzerinden denilebilir ki, yoksulların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde asla yaşayamam demektedirler. Yoksulluk tanımlarını mekânla ilişkilendirmezlerken bu soruda dile getirdiği bölgelerle birlikte mekânsal ayrılaşma ve dışlamanın algısal boyutta güçlü olduğu ortaya çıkmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Adana Kenti Varsılların Yaşama Bölgeleri ve Yaşamak İstemedikleri Yoksul Bölgeler (1., 2. ve 3.)

Aylık gelir miktarı ile asla oturmam denilen bölgeler karşılaştırıldığında ise anlamlı bir ilişki görülmemektedir. Meslek durumu ile karşılaştırma yapıldığında ise daha anlamlı sonuçlar çıkmaktadır. İş adamı statüsündeki varsıllar, asla oturmam denilen 1. 2. ve 3. bölgeler için diğer meslek gruplarının cevapları arasında en yüksek orana sahiptirler. Derinlemesine görüşmelerde ise, varsıllardan yoksul kesimlerin bulunduğu bölgeleri genel olarak değil de isim verilerek mahalle bazında vermeleri istenildiğinde 19 Mayıs, Şakirpaşa, Dağlıoğlu, Gülbahçesi, Uçak, Denizli, Yamaçlı, Karşıyaka ve Yenibey mahallelerinin öne çıktığı görülmüştür. Derinlemesine görüşme sırasında varsılların bu bölgelerde daha düşük eğitim düzeyine sahip yaşayanların bulunmuşu yönünde bir algı bulunduğu tespit edilmiştir.

“Yoksulun yaşadığı mahallelerde genellikle pek varsıl bulunmaz” yargısına grubun geneli katılmaktadır. “Yoksulların sıklıkla gidebileceği mekânların, evimin yakınında bulunmasını istemem” yargısına, yaşanan bölge itibarıyla, en çok katılım, Yüreğir bölgesindeki varsıllardan gelmiştir. Bu sonuç, Yüreğir varsıl bölgesinin ortak mekânları yoksulla en çok paylaşan bölge olması itibarıyla oldukça önemlidir. “Yoksulla varsıl bir arada yaşarsa daha iyi olur” yargısına %100 oran ile kesinlikle katılmıyorum cevabı oldukça dikkat çekicidir. Yoksulla bir arada yaşamak istememe nedeni olarak ise, en çok kentsel hizmetlerin o bölgeye gitmeyeceği kaygısı neticesinde bir katılım görmüştür. Adana kentinin kuzeye doğru gelişimini yönlendiren ve ‘Yeni Adana’ olarak da tanımlanan kentsel hizmet bakımından daha gelişmiş kuzey konut bölgesinin, yoksulla varsılı birbirinden ayırt ettiği gibi zihinlerde de bu algı yerleşmiştir.

Varsıllarla yoksulların bir arada yaşayamamasının psiko-sosyal nedenlerine yönelik olarak ise, varsılların %50’si, modern dünyadaki bireyselleşme ve sadece kendini düşünme durumunun kendilerinde de olduğuna ve ayrı yaşama nedenlerinin bencillikten olduğu görüşüne katılmaktadır. Açgözlülük ve tüketim hirsından ötürü ayrı yaşadıklarını düşünenler ise, bir öncekine oranla daha az kabul görmüştür. Yaşadıkları mekânları seçmelerinde etki eden dışsal nedenleri hakkında yapılan irdelemede, oturduğu mahalleyi seçme nedeninin, gelir düzeyine uygun olarak hazırlanmış bir ortam olarak görenler %70,4’lük oranda ve kentsel hizmetlere kolay ulaştığı için burayı seçenler ise % 61’lik orandadır. Yaşadıkları bölgeyi seçmede etki eden psiko-sosyal nedenler içinde en çok katılımı, komşularla ortak yönlerin olması toplamda % 60,9’luk oranla kabul almaktadır. “Kentın kalabalığından uzak olduğu için burada oturuyorum” ile “yaşanan bölge” karşılaştırıldığında %70 oranı ile en çok Yüreğir bölgesindeki varsıllardan katılmıştır. Bu bölge Yüreğir ilçesinin en sakin bölgesidir.

Yüreğir ilçesi varsıllar arasında genelde pek kullanılmamaktadır. Yaşama mekânı, çocuklarının eğitimi, çalışma mekânları, alışveriş yapıları ve diğer kentsel donatılar çoğunlukla Seyhan bölgesindedir. Yüreğir’de yaşayanların genelinin Seyhan’a bağımlı olduğu da vurgulanmıştır. Yüreğir bölgesinde maddi durumu iyileşen hane halklarının Seyhan ilçesinde yaşamayı planladığı ifade edilmiştir.

Yapılan derinlemesine analizlerde Adana kentindeki üst gelir gruplarının Semiramis köyü villaları, Menekşe köyü villaları ve civarında yeni yerleşme eğilimlerin bulunduğu ve yüksek ve kalitesiz apartman yapısı ve hayatından uzaklaşma isteğinin bu kararda etkili olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte Reşatbey, Kurtuluş, kısmen Cemalpaşa ve Güzelyalı mahalleleri olmak üzere yaklaşık dört mahalleyi kapsayan bölgenin varsıl bölgesi olarak ifade edilmektedir. Adana kentinin şehirleşme yapısından genel olarak rahatsızlık duyulduğuna ilişkin herhangi bir belirtiyeye rastlanma da sosyal bir ayrılaşmanın mevcut olduğu vurgulanmaktadır. Adana kentinde imkân bulan varsılların, İstanbul’daki gibi bölgesel ölçekte olmasa da noktasal ayrılaşma sürecine girmiş olduğu değerlendirilmesi ise oldukça dikkat çekicidir.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Algılar, bireysel yaşanan veya sadece dışarıdan gözlenen her türlü deneyimlerden etkilendiği için, algı kanallarını manipüle eden veya etmeyen tüm dışsal bilgiler; bireyi, korkularından kaçma amaçlı olarak kendi kabuğuna çekilmeye itmektir. Günümüz varsılı için, sadece kendine özel, gelir ve statü bakımından kendi gibi gördüğü kişilerle iletişime geçebileceği, yeni yaşam mekânlarına kavuşma ideali; anlaşılmaz bir hızla kabul görmektedir. Bunu elde edemese de, bulunduğu mekânda 'öteki' olarak gördüğü yoksul ve varoşlu kesime karşı yeni güvenlik önlemleri alarak, aynı mekânda mekânsal ayrılaşmayı sağlayabilmektedir. Geleceğin kentleri adına bu tablonun çok üzücü olduğu ve şimdilik mekânsal ayrılaşma olarak kendini gösterse de, yakın zamanlarda sosyal kırılmalara daha fazla neden olacağı ortadadır.

1994 yılında gelir grupları arasında gelirden aldıkları pay bakımından uçurumun olduğu ilk kent olan İstanbul'dan sonra ikinci olan Adana kentinde(DPT, 1994) de, kendine has bir mekânsal ayrılaşma eğilimi vardır. Adana kenti, yapılan imar planları ve kenti yönlendirilen yeni gelişme alanları sayesinde, zaten gelir gruplarının ayrı yaşamasını sağlayan bir yapı arz etmektedir. Özellikle; 1980 sonrası 'Yeni Adana' sloganıyla hayat bulan ve varsılların kentin kuzeyine yönlendirilmesi olgusu, özel bir çaba ihtiyaç göstermeden gelir grupları arasında mekânsal ayrılaşmayı sağlamış durumdadır denilebilir. Ancak hem nicel hem de nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılan bu çalışma, Adana kenti varsıllarının, 1980'lerden itibaren İstanbul'da gelişen mekânsal ayrılaşma eğilimine benzer şekilde bir algısal yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Algıyı ve bunun mekânsal ayrılaşmaya etkisini ölçmek şehir sosyolojisi bağlamında bir araştırma sorunudur ve bunu hangi yöntemle yapacağınız erişeceğiniz sonuç açısından çok önemlidir. Nicel araştırmaların genelleştirilebilir ve genel yapıyı çözmeye hızlı sonuç veren yapısına nitel düzeyde bir destek, nicel uygulamaların sınıra dayandığı, çözümün zorlaştırdığı kısımlarında çok değerli görünmektedir. Nitel araştırma araçları yoluyla, gizli gibi duran ya da üstü kapatılan çeşitli algılar, bu çalışma ile Adana kenti varsılları örneğinde ortaya çıkarılmış ve gözlem sürecinin de araştırmaya katılmasıyla çalışma sonuçları oldukça zenginleştirilmiştir.

Çalışma bu yönüyle şehrin sosyal boyutuna yönelik yapılacak çalışmalar için yöntem çeşitlemelerinin yapılmasının zorunlu olduğuna da işaret etmesi bakımından önemlidir. Hem nicel hem de nitel araştırma araçları kullanılarak varsılların algılarını ölçen bu çalışma sonucunda, Adana kentinin mekânsal açıdan ayrılaşmış fiziki bir yapıya sahip olmasında, kentsel plan kararlarının ötesinde, sosyal, ekonomik ve kültürel faktörlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

- Akbal, T. (1999). Mevzini Savun Diyor Sefil Fare. *Birikim* 123. 76-82.
- Anonim (2004). www.agv.org.tr/nedenagv.htm [Erişim Tarihi 08.01.2004]
- Avant, L.L. and Helson H. (1990). *Algı Kuramları*. (çev. Yurdal Topsever). İzmir: Ege Üniv. Basımevi,
- Aydın, A. (2004). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Ankara: Tek ağaç Eylül Yayıncılık.
- Balı, R. (1999). Çılgın Kalabalıktan Uzak. *Birikim* 123. 35-52.
- Caldeira, T. (1999). Duvarlar İnşa Etme. *Birikim* 123. 87-96.
- Çakırer, Y. (2004). Kentli Varsılların Varoş ve Yoksulluk Algısı ve Mekânsal Ayrılaşma İlişkisi, Adana Kenti Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Çakırer, Y. (2006). Onlar olmasa evimizi kim temizleyecek? Korunaklı Yaşamıyla Adana Varsılı ve Mekânsal Ayrılaşma. *Kebikeç* 21. 211-230.
- Daly, K.J. (2007). *Qualitative methods for family studies and human development*. Thousand Oaks. CA: Sage

- Demir, S. (1998). Kamusal Alanın Belirlenmesinde Ben ile Öteki'nin Yeri. *Doğu Batı* 5. 209-212.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1994). *Gelir Dağılımı ve Politikaları*. Ankara.
- Mayring, P. (2000). Qualitative content analysis. *Forum: Qualitative Social Research*, 1(2), Article 20, online: <<http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1089/2386>> [Erişim tarih 02.01.2008].
- Ömeroğlu, E. ve Kandır, A. (2005). *Bilişsel Gelişim*. İstanbul, Morpa Kültür Yayınları.
- Öncü, A. (1999). İdealinizdeki Ev Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı. *Birikim* 123. 26-34.
- Özguven, İ. E. (1994). *Psikolojik Testler*, Ankara: H.Ü. Eğitim Fak. Yay.
- Türkdoğan, O. (1996). *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*. İstanbul; Timaş Yay.
- Weber, M. Simmel G. Tonnies ve Ferdinand, M.D. (2000). *Şehir ve Cemiyet*. (Çev. Ahmet Aydoğan), İstanbul: İz Yayıncılık.